

М. БАСАРАБ, М. ТОКАР
(Ужгород)

УЧАСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ У ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ (1924 – 1935 РР.)

Політичний розвиток Чехословацької Республіки, створеної у 1919 р., мав усі характерні риси демократичного суспільства, що перш за все виражалось дієвим плюралізмом, законодавчими основами, практикою політичного рівноправ'я. Упродовж 20 – 30-х рр. ХХ ст. прояви політичного плюралізму набули ефекту безпосередньої участі в політичній еволюції держави її громадян. Підкарпатська Русь, як складова частина Чехословаччини, також опинилася в епіцентрі політичних перетворень, дістала внаслідок трансформації політичної системи можливості участі у державотворенні тощо. Однак процес залучення громадян до державного розвитку проходив через призму представницької демократії, посередниками якої виступали політичні партії. Багатопартійна система, яка мала як позитивні, так і негативні ознаки сприяла більш швидкому залученню народних мас до державної політики. Саме активність місцевого населення Підкарпатської Русі характерно засвідчує про реальні можливості участі у виборах до вищих органів влади. У міжвоєнний період у краї вибори до чехословацького парламенту проводилися чотири рази (1924, 1925, 1929, 1935 рр.) і один раз до крайового Союму (1939 р.). Це була серйозна перевірка спроможності громадян вплинути на політичну систему, урядову політику тощо.

Виборчі процеси в Підкарпатській Русі неодноразово ставали в центрі уваги дослідників. Зокрема, вчені Я.Брандейс [33], К.Матовшек [34] розглядали вибори як прояв політичної культури населення й показ потужності політичних організацій. У радянський період дослідження даної проблеми вийшло на нову площину. Перш за все, це було пов'язане з успішною участю у виборах крайкому Комуністичної Партії Чехословаччини (КПЧ), і як наслідок цього, перебільшення місця й ролі цієї політичної організації в політичній історії краю. Так, Н.Баженова [8, 9], С.Білак [10], І.Мельникова [22 – 24], Б.Співак [26, 27] та інші констатували перемогу комуністів як факт безапелляційного авторитету партії. Лише з часу становлення незалежної України дослідження виборчих процесів 20 – 30-х рр. ХХ ст. дістали об'єктивне висвітлення. На основі глибоко аналітичних підходів у історіографії з'явилися праці М.Болдижара [32], М.Вегеша [13, 14], С.Віднянського [15, 16], І.Короля [18], В.Лемака [19], І.Ліхтея [20], П.Р.Магочі [21], М.Токаря [28, 29], В.Худанича [30]. Серйозний підхід до проблемного дослідження прослідковуємо й у працях зарубіжних учених М.Барновського [32] та П.Шворца [35, 36]

Незважаючи на існування всіх демократичних формальностей у політичному інституціоналізмі Чехословацької Республіки, реальність впровадження їх у життя була далекою від ідеалу. Конституційна хартія серед правових норм чітко зафіксувала представництво Підкарпатської Русі в Національних Зборах відповідною кількістю сенаторів згідно з виборчою системою держави. Однак, чехословацька політична влада довгий час зволікала з проведенням виборів у Підкарпатській Русі. Як проголошував виборчий закон, вибори у краї повинні були бути проведені у липні 1920 р., тобто не пізніше 90 днів після їх проведення в інших землях Чехословаччини. За Підкарпатською Руссю було закріплено окремих 23 округ по виборах до парламенту [6, 271 – 284], і окремих 13 виборчих округ по виборах до сенату [6, 284]. Відповідно до положення це надавало можливість обирати дев'ятьох представників краю до парламенту і чотирьох до сенату.

організацій належали Руська Хліборобська (Земледільська) Партія (РХ(З)П), Соціал-Демократична Партія Підкарпатської Русі (СДПР), Карпаторуська Трудова Партія (КТП), Руська Народна Партія (РНП), Громадянська Партія на Підкарпатській Русі (Чехословацька партія торговців та промисловців). Лояльними до політики уряду були також Єврейська Народна (згодом Сіоністська) Партія (ЄСП) та Єврейська Демократична (згодом Ортодоксальна) Партія (ЄОП) [28, 26 – 31]. У силу слабкої матеріально-фінансової бази автономних партій усі вони, крім АЗС, утворювали й передвиборчі союзи із загальнодержавними політичними організаціями на основі подібності програмно-статутних основ.

Перші вибори до вищих органів влади Чехословацької Республіки пройшли на Підкарпатській Русі при досить високій політичній активності населення. За кандидатів до палати депутатів було подано 257 332 голосів (із 289 789 допущених до голосування виборців), у сенат – 215 207 голосів (із 243 448 виборців). Найбільше мандатів здобули комуністи: 4 мандати (із 9) до палати депутатів і 2 мандати (із 4) – у сенат [2, 25 – 28].

РХ(З)П взяла самостійну участь у виборах. Фактично вона підтримувала проурядовий блок аграрних партій. Результати виборів для неї були невтішними, яка згідно з голосуванням виборців посіла тільки восьме місце з 5 відсотками голосів. Це означало, що жодного мандату ні у парламент, ні у сенат представники цієї партії не могли отримати [2, 27].

Щодо СДПР та КПЧ, то вони, завдяки голосам, відданим за їх програми, увійшли до чільної групи лідерів. Найбільшого успіху, деякою мірою несподівано, добилися представники крайкому КПЧ, які отримали 100 тисяч 242 голоси виборців, що становило 39,4 відсотка від загальної кількості голосуючих [2, 29]. Така перемога партії стала можливою внаслідок вміло проведеної організаційно-агітаційної роботи. У доступній формі ними змальовувалися прості, на перший погляд, шляхи вирішення різних соціально-економічних та політичних проблем. У такому ж популістичному дусі була підготовлена й виборча програма крайкому КПЧ (27 лютого 1924 р.), яка встановлювала: “Наша партія є єдина, яка об’єднує в один табір весь гірко працюючий бідний люд усього світу незалежно від національності, раси і віри. Ми визнаємо тільки бідних і боремось за правду кожного бідного проти кожного багатого.

Великі багатії для захисту своїх інтересів створюють партії, і ці партії сидять в уряді. Багаті мають і опозиційні партії. Всі вони обманюють вас, брешуть вам, всі вони ваші вороги і вороги Комуністичної партії” [29, 78].

Саме у вдало вибраній передвиборчій тактиці, на нашу думку, й полягав успіх комуністів на перших у Підкарпатській Русі виборах 1924 р. Висуваючи популістичні гасла, але вміло замасковані під загальноприйнятні болючі для місцевого населення вимоги “Земля — селянам!” та “Мир — народам!”, комуністи добилися потрібного їм результату. З іншого боку, треба відмітити їх величезну, порівняно з іншими крайовими партіями, активність, передусім в агітаційній роботі. Лише з січня по 15 березня 1924 р. вони зуміли організувати і провести близько 160 зібрань в різних куточках краю, де роз’яснювалася програма КПЧ і, звичайно, критикувалися інші. Внаслідок цього вони отримали шість депутатських мандатів. Чотири з них надали право місця в чехословацькому парламенті комуністам І.Мондоку, Й.Гаті, М.Сидоряку, Е.Шафранку, а два мандати до сенату одержали І.Боднар та І.Чегі [29, 78].

Набагато менше голосів на загальнодержавних виборах 1924 р. отримали соціал-демократи — всього 20 тисяч 998, що становило близько восьми відсотків. Якщо врахувати й голоси угорської організації соціал-демократів, яких було 2 тисяч 828, то разом кількість відданих за СДП голосів на цих виборах становила 9,4 відсотка (23 тисяч 826 голосів — 4 місце). Такі результати принесли соціал-демократам тільки один

депутатський мандат, який отримав Я.Нечас [2, 166]. Велике відставання від комуністів можна пояснити тим, що агітаційна активність партії була набагато меншою.

Завдяки блокуванню з Чехословацькою Народно-Соціалістичною Партією (ЧНСП) від КТП до парламенту увійшли її лідери А.Гагатко і І.Цурканович [21, 175]. АЗС, який отримав понад восьми відсотків підтримки делегував до парламенту І.Куртка і Ю.Фелдеші, а аграрники – Й.Камінського. Не залишилися без своїх представників і угорці, повноваження від яких отримали А.Корлат і Ф.Егрі (по одному місцю в сенат і палату депутатів) [2, 26, 28].

У 1925 р. загострення міжпартійних суперечностей призвело до політичної кризи, в умовах якої діяльність празького уряду була практично паралізована. Коаліція розпалася, протиріччя між політичними угрупованнями гальмували процес державотворення, що неминуче вело до розпуску чехословацького парламенту й призначення нових дострокових виборів. Врешті-решт парламент було розпущено, а проведення виборів призначили на 15 листопада 1925 р. [7]. Необхідно відмітити, що чергові вибори мали відбутися влітку 1926 р.

Виборча кампанія 1925 р. в Чехословацькій Республіці проходила в умовах гострої політичної боротьби. Ідентична ситуація була і в Підкарпатській Русі. Через те, що партії-переможці виборчих перегонів 1924 р. яких-небудь дивідендів отримати практично не встигли, то втратити недавні здобутки ніяк не бажали. Сталася зміни і в редакції виборчого закону. Зокрема, для Підкарпатської Русі виборче число до палати депутатів збільшувалося із 25 тисяч 420 голосів до 31 тисячі, а в сенат – із 42 тисяч 504 до 52 тисяч 552 голосів. Від цього знову ж таки більше вигравали загальнодержавні централістські партії [27, 57]. Цього разу до кандидатських листів потрапило 16 політичних організацій. Їх загальний перегляд показує перевагу загальнодержавних партій над автономними політичними силами [2, 166 – 167].

Але розстановка тактичних засад партій не змінилася. Як і під час виборів 1924 р. зберігся поділ політичних партій на проурядові та опозиційні. До кожного з напрямків належали ті ж самі політичні організації, що і під час попередніх виборів. Щоправда, одна із змін привертала таки увагу. Невтішні наслідки для РХ(З)П змушували керівництво партії зробити необхідні висновки і змінити політичну стратегію. За свою чотирирічну діяльність РХ(З)П не зуміла повністю реалізувати намічені плани і була змушена визнати свою неспроможність самостійно впливати на політичну ситуацію в краї. Тому її реорганізація у Християнсько-Народну Партію (ХНП) відкрила більші можливості для пошуку союзників як у краї, так і серед загальночеських партій. Особливо суттєвим це питання ставало напередодні чергових парламентських виборів у Чехословаччині, коли проводом новоствореної ХНП було прийняте рішення укласти символічний союз із Чехословацькою Народною Партією (ЧНП) [29, 79]. Таким чином, на виборах 1925 р. ХНП виступила у блоці з ЧНП, яка одержала 9,72 відсотка голосів виборців (третій показник). Завдяки цьому, лідер ХНП А.Волошин став депутатом празького парламенту, де представляв інтереси краю до 1929 р. [33, 76]. За ХНП віддали голоси 7 тисяч 758 чоловік [2, 166].

Результати парламентських виборів 1925 р. підтвердили авторитет лівих політичних партій, що ще донедавна піддавалося сумніву. Комуністи, незважаючи на втрату майже 25 тисяч голосів, переконливо перемогли (75 тисяч 669 чоловік (30,8 відсотка)) [18, 193]. Внаслідок цього вони одержали три мандати у палату депутатів (І.Мондок, М.Сидоряк, Й.Гаті) та два — до сенату (І.Боднар, К.Рещук) [27, 59]. Так само знизився показник відданих виборцями голосів за партію соціал-демократів — з 23 тисяч 826 чоловік (у 1924 р.) до 18 тисяч 183 чоловік, що становило 7,4 відсотка [18, 193].

Особливу активність під час виборів 1925 р. традиційно проявила й Аграрна партія, але 37 тисяч 172 одержаних голосів залишили її позаду комуністів [2, 166]. Водночас підсумки виборів показали зростання авторитету серед місцевих жителів як аграрників, так і особливо АЗС (11,6 відсотків), який теж активно готувався до виборів. Від автономістів було висунуто 9 кандидатів у палату депутатів і 5 у сенат.

Характеризуючи політичну диференціацію суспільства наприкінці 20-х рр. ХХ ст. у партійній системі Чехословацької Республіки витворилася певна стабільність політичних інтересів, як центральних, так і автономних політичних сил, що сприяв збереженню демократичного характеру держави. Тому внаслідок цього важливим моментом у політичній історії Підкарпатської Русі стали чергові загальнодержавні парламентські вибори, проведення яких було призначене на 27 жовтня 1929 р. [2, 480]. Їх особливість полягала у тому, що населення краю, з огляду на 10-річне співжиття у складі Чехословацької Республіки, могло проаналізувати й переоцінити багато важелів суспільної дійсності і виробити подальші напрямки для ефективної реалізації державно-правових положень, які стосувалися краю. Серйозно до цього ставилися й політичні лідери краю, партії та їх керівники. Між ними розгорілася гостра боротьба, з новою силою розгорнулася агітаційна організаційна робота серед місцевого населення, проводилися наради, збори, на яких обговорювалися ймовірні кандидати тощо.

Структура офіційного оформлення кандидатських листів, їх реєстрація за партійною приналежністю залишалася незмінною. До 13 жовтня 1929 р. всі партії, які виявили бажання взяти участь у загальнодержавних парламентських виборах, повинні були внести певну грошову суму на ім'я голови крайової виборчої комісії за друк кандидатських листів. До 17 числа того ж місяця всі зареєстровані списки опубліковувалися в періодичній пресі. З 20 до 27 жовтня проводилося їх обговорення. Виборча комісія встановила і термін подання скарг та позовів до виборчого суду, які приймалися не пізніше 11 грудня 1929 р. [1].

Відповідально до згаданих виборів готувалася ХНП. На засіданні керівництва партії, яке відбулося 5 жовтня 1929 р., обговорювалися кандидатури представників ХНП і було остаточно затверджено склад кандидатського листа. До нього увійшли А.Волошин, М.Брацайко, Д.Кобулей, П.Яцко, Ілько Сікура, М.Долинай, І.Галнай, А.Ворон, М.Небесник — висуванці до парламенту, а Ю.Шутко, М.Шуба, І.Грига, Ф.Талабира, І.Шпак — висуванці до сенату [1]. На цих виборах ХНП одержала 8 тисяч 979 голосів виборців. Такий показник, звичайно, не був високим. За п'ятирічний період із 1924 р. по 1929 р., коли в Підкарпатській Русі парламентські вибори проводилися тричі, їхній коефіцієнт стабільності залишився майже сталим і вказував на втрату трохи більше двох тисяч голосів виборців. Станом на 1929 р. найактивніше підтримували ХНП у Мукачівському (1 тисяч 362 чоловік), Волівському (Міжгірському — М.Т.) (1 тисяч 283 чоловік), Свалявському (1 тисяч 91 чоловік) і Ужгородському (1 тисяч 62 чоловік) округах. Найслабший авторитет представники ХНП мали у Березнянському (127 чоловік) та Берегівському (150 чоловік) округах [29, 80 – 81]. Такі результати говорили про те, що жодного депутатського мандату представники ХНП у 1929 р. не отримали.

Потрібно відмітити, що тенденція на подальше зменшення популярності й підтримки серед населення комуністів також залишилася сталою. Під час парламентських виборів у 1929 р. вони отримали 40 тисяч 583 голосів (24,4 відсотка) [33, 80]. Проте загальні успіхи комуністів на виборах не були втішними з огляду на втрату ними за останні п'ять років (1924 – 1929 рр.) більше півсотні тисяч голосів виборців. Головними причинами зниження популярності крайкому КПЧ у краї слід вважати односторонність критики уряду та недооцінку можливостей аграрних партій, які на рубежі 20 – 30-х рр. активізували свою діяльність, що й відбивалося на рості кількості

їх прихильників серед місцевого населення. Не останню роль у цьому процесі відіграв і той факт, що комуністичний рух зазнавав подвійного тиску — переслідування й всеохоплююча антикомуністична політика у Чехословаччині (внутрішній фактор) та ідеологічний, а подекуди й морально-фізичний тиск із боку Москви (зовнішній фактор). Негативно відбилася на популярності КПЧ у Підкарпатській Русі й “завзята” боротьба із соціал-демократами, які також мали неабиякий вплив на робітників і селян. Усі ці моменти вказували на наявність внутріпартійної кризи. Якщо детальніше підійти до характеристики рівня популярності КПЧ в різних округах краю під час проведення виборів 1929 р., то треба відзначити, що найбільше голосів вони отримали у Мукачівському (6 тисяч 649 чоловік), Берегівському (6 тисяч 113 чоловік) та Рахівському (5 тисяч 212 чоловік) округах. А найменше виборців проголосувало за комуністів у Березнянському (950 чоловік) та Перечинському (1 тисяч 293 чоловік) округах. Депутатські мандати від КПЧ отримали І.Локота, М.Сидоряк (з 1931 р. П.Терек) [27, 82].

Цікаво, що соціал-демократи під час виборів 1929 р. майже зуміли повернути собі кількість голосів виборців, яку вони отримали ще у 1924 р. Тому їхні втрати упродовж 1924 – 1929 рр. були не дуже суттєвими — відповідно з 23 тисяч 826 чоловік (9,4 відсотка) до 22 тисяч 922 чоловік (8,6 відсотка). Найбільшою підтримкою вони користувалися в Іршавському (3 тисяч 396 чоловік) і Берегівському (3 тисяч 82 чоловік) округах, а найменшою — у Перечинському (736 чоловік) та Волівському (Міжгірському — М.Т.) (983 чоловік) [27, 82]. Депутатом парламенту став Ю.Гуснай.

Проте вибори 1929 р. вперше за кількістю голосів вивели на перше місце в Підкарпатській Русі урядову Аграрну партію (29,1 відсоток голосів) [33, 79]. “Руський блок”, до складу якого увійшли чотири автономні русофільські партії (АЗС, КТП, РНП, Русское Народное Соєдіненіє (РНС)), з результатом 18,2 відсотки голосів виборців теж як ніколи піднявся, випередивши за показниками навіть комуністів [33, 81]. Щоправда цей блок виступав у коаліції з ЧНДП. Таким чином, політика чехословацької влади, спрямована на досягнення консолідації та перемоги проурядових політичних сил, врешті-решт стала успішною. Більше того, парламентські вибори 1929 р. показали, що громадяни Підкарпатської Русі зацікавлені у стабільному співжитті в Чехословацькій Республіці, незважаючи на певні негаразди. Крайній радикалізм, а то й відверта антидержавна діяльність ними не сприймалися.

Крім вищеназваних результатів слід виділити ще участь Угорської Народної Партії (УНП), що отримала 11,4 відсотка голосів (30 тисяч 234) [33, 81], ЄСП – 6,3 відсотків (16 тисяч 762 голоси) [28, 29]. ЄОП виступала спільно з Аграрною партією [28, 31].

Аналізуючи результати парламентських виборів у Підкарпатській Русі упродовж 20-х рр. ХХ ст., слід відмітити і досить високий рівень неучасті населення в голосуваннях (абсентеїзм), який сягав 14,6 відсотків. У цілому по державі цей показник становив 8,6 відсотків [16, 311]. Головною причиною цього факту залишався досить низький рівень політичної культури мешканців краю, а через це, відповідна і активність на виборах. Але вочевидь навіть ці цифри говорять про неабиякий інтерес до можливості вирішення суспільних проблем у порівнянні з попередніми періодами. Безпосередня участь у виборчих процесах об’єктивно свідчила і про позитивні моменти, серед яких збагачення політичної культури, можливість легалізованої політичної діяльності, гартування партій у безкомпромісній політичній боротьбі, набування досвіду тощо.

На середину 30-х рр. ХХ ст. припали ще одні загальнодержавні парламентські вибори. Їх своєрідність полягала у тому, що активізація русофільських політичних партій робила серйозний тиск на весь проукраїнський рух. При чому це робилося за

допомогою зовнішньополітичних сил (Угорщина, Польща) [4, 23] та при повному невтручанні у цей процес чехословацької влади. Більше того, деякі політичні партії переступали межу опозиційності й діяли поза допустимими законодавчою основою республіки рамками [5, 21 – 22]. До виборів, які були призначені на 19 травня 1935 р., готувалися 16 політичних партій. Із проукраїнських політичних організацій масову підтримку отримали комуністи і соціал-демократи. Хоча в Аграрній партії у 1934 р. виникла потужна українська фракція, її русофільське керівництво не виставило жодного українського кандидата [29, 82].

Підготовленими до виборів підійшли місцеві соціал-демократи. У всіх регіональних осередках партії відбулися збори, де обговорювалася програма партії та кандидатури в депутати парламенту й сенату. Участь у них взяли активісти крайової ЧСДП Ю.Ревай, Ф.Ревай, Д.Німчук та ін. 10 квітня 1935 р. в Ужгороді відбулися загальнокрайові збори членів партії, на яких було підкреслено необхідність активної участі членів політичної організації у парламентських виборах [29, 83]. Однак результати виборів для соціал-демократів виявилися не вельми втішними (29 тисяч 749 голосів (9,2 відсотка)), а депутатом чехословацького парламенту став Ю.Ревай [29, 83].

У свою чергу великого успіху добилися представники партії комуністів. Відмовившись від ідеї боротьби за автономію краю, основний акцент уваги в перед-виборчій програмі вони зробили на антифашистську боротьбу, згуртованість населення перед загрозою фашизації країни [3, 129 – 131]. За рахунок 79 тисяч 400 голосів виборців (26 відсотків) комуністи вибороли перемогу у виборчому марафоні і делегували до парламенту О.Борканюка, І.Локоту, П.Терека і В.Поповича (у сенат) [29, 83].

ХНП внаслідок отриманих голосів виборців посіла низьке дев'яте місце (7 тисяч 325 голосів) і жодного депутатського мандату не отримала [29, 83]. Краща ситуація була в ЧНСП (10 тисяч 027 голосів) [33, 77]. АЗС утворив коаліцію із Словацькою Народною Партією, яку очолював А.Глінка, внаслідок чого отримав високі 44 тисячі 982 голосів [33, 81]. Ще одна потужна русофільська політична організація Руська Національно-Автономна Партія (РНАП), що утворилася напередодні парламентських виборів 1935 р., не ризикнула виступити самостійно, а увійшла до виборчого блоку "Руське народне об'єднання". Таким чином автономісти отримали 28 тисяч 954 голосів [33, 82].

Результати виборів до чехословацького парламенту переконливо засвідчили глибокі зміни у перспективних політичних вподобаннях жителів Підкарпатської Русі. Недовіра празьких урядових кіл до збагачення політичної культури у краї спричинилася до поразки проурядової політики. 63 відсотки голосів виборці віддали опозиційним партіям [33, 83]. Таким чином, електорат розумів, що обіцянки реформування суспільно-політичного життя в краї насправді не входять у плани урядових політичних сил.

Потрібно сказати і про той факт, що під час проведення виборів усіх рівнів у 20 – 30-х рр. були зафіксовані масові порушення, які, як правило, суттєво не впливали на розстановку сил партій, однак вказували на існуючі недоліки і недосконалість організаційно-виборчого процесу на місцях [10, 132].

Загалом результати парламентських виборів 20 – 30-х рр. ХХ ст. показали спроможність тих чи інших політичних партій впливати на суспільне життя окремого регіону. Серед проукраїнських політичних організацій своєю масовістю й потужною структурно-організаційною базою виділялися крайком КПЧ і місцева ЧСДП. Не останню роль у міцності організацій відіграла й матеріально-фінансова допомога філіям від їх центральних органів у Празі. З іншого боку, цей важель занадто суттєво впливав на самостійність партійних дій і рішень. Серед інших політичних партій слід

виділити потужну Аграрну партію, яка в силу державної підтримки мала чи не найлегші можливості для свого розвитку. В когорті автономних політичних партій безперечним лідером, вважаємо, була партія АЗС. Виходячи з іншої градації політико-партійного розвитку тогочасного суспільства, упродовж міжвоєнного періоду участь у виборах до чехословацького парламенту на теренах Підкарпатської Русі брали вісім загальнодержавних політичних партій, які лояльно ставилися до політики чехословацького уряду і відповідно названі вченими проурядовими. До опозиції дослідники відвели УНП, АЗС, РНАП (автономні) і КПЧ (загальнодержавну). Приймаючи запропонований поділ, маємо наступне: якщо у 1924 р. за проурядові партії проголосувало 40 відсотків виборців у краї, у 1925 р. – 46 відсотків, у 1929 р. – аж 64 відсотки, то у 1935 р. цей відсоток різко знизився до 37 відсотків голосів. Відповідно опозиційні партії найвищий показник електоральної підтримки дістали у 1935 р. (63 відсотки), на противагу попередніх у 1924 р. – 60 відсотків, у 1925 р. – 54 відсотки, і у 1929 р. – низьких 36 відсотків голосів виборців [33, 83].

Не можна обійти стороною й питання зростання серед місцевого населення зацікавленості в результатах виборів, про що свідчить постійно спадаючий рівень абсентеїзму. Якщо у 1925 р. за політичні партії, що були внесені до бюлетенів у Підкарпатській Русі голосувало 245 тисяч 743 громадян, у 1929 р. – 266 тисяч 324 чоловік, то у 1935 р. кількість учасників виборів становила рекордні для статистики краю 323 тисячі 645 одиниць. При цьому згідно положення про вибори кількість представників від краю виходила із певного співвідношення набраних голосів. Так, у 1924 р. цифра, яка дозволяла отримати відповідний мандат, становила 28 тисяч 245 голосів, у 1925 р. – 27 тисяч 304, у 1929 р. – 29 тисяч 591, у 1935 р. – 34 тисячі 443 голосів. Передбачалося, що у 1941 р., під час чергових парламентських виборів ця цифра зросте до 38 тисяч голосів [33, 76]. Проте, внаслідок відомих подій у 1939 р., це так і залишилося політичним передбаченням.

Отже, процес демократичного плюралізму в Чехословацькій Республіці носив об'єктивно позитивний характер, а приклад практичної реалізації демократичних повноважень через призму участі широких верств населення у виборчих процесах, піднімав на високий рівень можливості демократичного парламентаризму в тогочасних умовах.

Наслідки парламентських виборів 1924, 1925, 1929 і 1935 рр. для політичних партій, їх вплив на електорат потенційних прихильників, видозміни передвиборчих програм — усе це подає своєрідне політично-аналітичне зображення тогочасного суспільства краю. Звичайно, це зображення потребує більш глибокого вивчення. Утворення передвиборчих блоків, стиль поведінки політичних організацій до і після виборів, порушення і втручання з боку влади та інші аспекти загальновиборчого процесу чекають на своє подальше висвітлення.

Джерела

1. Свобода. – 1929. – 10 жовтня.
2. Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за соціальне і національне визволення та возз'єднання з Радянською Україною: Збірник документів. – Ужгород, 1961. – Т.ІІ. (1924 – 1929). – 576 с.
3. Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за соціальне і національне визволення та возз'єднання з Радянською Україною: Збірник документів. – Ужгород, 1961. – Т.ІV. (1934 – 1938). – 596 с.
4. Protifašistický a národně osvobozeněcký boj českého a slovenského lidu 1938 – 1945. Edice dokumentu. – Praha, 1987. – 232 s.

5. Samuś P., Badziak K., Matwiejew G. Akcja "Łom". Polskie działania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP. – Warszawa, 1998.
6. Sbirka zákonů a nařizení štátu Československého / Ročník 1920. – Praha, 1920.
7. Volby do Národního Shromáždění na Podkarpatské Rusi v roce 1925. Vydala Civilní správa Podkarpatské Rusi. – Uzhorod, 1926.

Монографії, брошури, статті

8. Баженова Н.П. Борьба Закарпатской краевой коммунистической организации за массы (1924 г.) // Тези доповідей та повідомлень до XVIII щорічної наукової конференції Ужгородського державного університету. – Ужгород, 1964. – С.55 – 61.
9. Баженова Н.П. Нариси історії національно-визвольного руху трудящих Закарпаття в 1917 – 1923 рр. – Ужгород, 1962. – 168 с.
10. Білак С.М. Народ за ними не пішов. – Ужгород: Карпати, 1981. – 216 с.
11. Болдижар М.М. Закарпаття між двома світовими війнами. – Ужгород, 1993. – 159 с.
12. Болдижар М., Лемак В. Політичні партії та об'єднання автономної Підкарпатської Русі // Нариси історії Закарпаття. – Ужгород: Вид-во "Закарпаття", 1995. – Т.ІІ. (1918 – 1945). – С. 302 – 310.
13. Вегеш М. Карпатська Україна (1938 – 1939): Соціально-економічний і політичний розвиток. – Ужгород, 1993. – 125 с.
14. Вегеш М. Карпатська Україна 1938 – 1939 років у загальноєвропейському історичному контексті. – Ужгород, 1997. – Т.І. – 236 с.
15. Віднянський С. Закарпаття у складі Чехо-Словацької республіки: переломний етап у національно-культурному й етнополітичному розвитку русинів-українців // Культура Українських Карпат: традиції і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. Ужгород, 1 – 4 вересня 1993 р. – Ужгород, 1994. – С.130 – 140.
16. Віднянський С. Закарпаття у складі Чехословацької республіки: Формування державних структур і громадсько-політичне життя в краї у 20-х – першій половині 30-х років ХХ ст. // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. – К., 2002. – Вип. 6. – С.297 – 318.
17. Делеган М. "...Наші русини майже всі коло землі...". Руська хліборобська (землеробська) партія на Закарпатті // Карпатський край. – 1995. – вересень – грудень. - №.9 – 12. – С.68 – 71.
18. Король І.Ф., Делеган В.В., Хланта О.В. Політичні партії і політична боротьба в 1921 – 1929 рр. // Нариси історії Закарпаття. – Ужгород: Вид-во "Закарпаття", 1995. – Т.ІІ. (1918 – 1945). – С.180 – 194.
19. Лемак В. Карпатська Україна через призму демократії // Новини Закарпаття. – 1992. – 14 березня.
20. Ліхтей І. Парламентські вибори 20-х років ХХ ст. Як відображення рівня політичної культури населення Закарпаття // Ріо-інформ. – 1996. – 7 грудня.
21. Магочі П.Р. Формування Національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848 – 1948). – Ужгород, 1994. – 296 с.
22. Мельникова И.Н. Из истории революционного движения на Закарпатской Украине в 1921 – 1924 гг. // Ученые записки Института славяноведения. – М., 1952. – Т. VI. – С.51 – 59.

23. Мельникова И.Н. Классовая борьба в Чехословакии в 1924 – 1929 гг. – М., 1962. – 442 с.
24. Мельникова И.Н. Установление диктатуры чешской империалистической буржуазии в Закарпатской Украине // Ученые записки Института славяноведения. – М., 1951. – Т.IV. – С.84 – 114.
25. Пруниця С.Ю., Гранчак І.М. Політична обстановка в Закарпатті в умовах загрози фашизму і війни // Нариси історії Закарпаття.– Ужгород: Вид-во “Закарпаття”, 1995. – Т.II. (1918 – 1945). – С.247 – 258.
26. Співак Б.І. Нариси історії революційної боротьби трудящих Закарпаття в 1930 – 1945 роках. – Львів, 1963. – 381 с.
27. Співак Б.І. Революційний рух на Закарпатті в 1924 – 1929 роках. – Ужгород, 1964. – 144 с.
28. Токар М. Партії національних меншин Закарпаття (20 – 30-ті роки ХХ ст.). – Ужгород, 2002. – 56 с.
29. Токар М. Проукраїнські політичні партії Закарпаття в 1919 – 1939 роках. – Ужгород: УжНУ, 2001. – 176 с.
30. Худанич В. Участь політичних партій Закарпаття у боротьбі за автономію напередодні Другої світової війни // Carpatica – Карпатика: Історія і культура Карпат.– Ужгород, 2002.– Вип.19.– С.63 – 71.
31. Шляхом до щастя: Нариси історії Закарпаття /Авт. колект.: М.В.Арсентьев, Е.А.Балагурі,
32. Barnovsky M. Politicke strany na Podkarpatske Rusi v rokoch 1918 – 1938 // Slovensko v politickom systeme Československa (Materiali z vedeckeho sympozia).– Bratislava, 1992.– Časta 11 – 13 novembra 1991. – S.193 – 203.
33. Brandejs J. Vývoj politických poměrů na Podkarpatské Rusi v období 1918 – 1935 // Podkarpatská Rus. Sbornik hospodářského, kulturniho a politického poznání Podkarpatské Rusi. – Bratislava, 1936. – S.72 – 88.
34. Matovšek K. Podkarpatská Rus (všeobecný zeměpis se zvládním zretelem k životu lidu). – Praha: Nakladem Česke Graficke Unie A.S., 1924.
35. Švorc P. Zakliata Krajina (Podkarpatská Rus 1918 – 1946).– Prešov, 1996. – 126 s.
36. Švorc P. Krajinska hranica. Medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919 – 1939). – Prešov, 2003. – 424 s.

SUMMARY

M. Basarab, M. Tokar. Partisipation of the political parties of Podkarpatska Rus in the parliamentary elections (1924-1935).

In the article it is said about the partisipation of the political parties of Podkarpatska Rus in the parliamentary elections of Czechoslovak Republik, which took place in 1924, 1925, 1929 and 1935 years. The importance of that event explains by that fact that the native people for the first time in the political history of the region got the opportunity to influence on the political situation in the country and to form its political system and the democratic organism. On the base of the accessible materials the author analyses the results not only of the centralizative but the autonomy political parties of Podkarpatska Rus as well. It is also point to their blockade or independent fate in the parliamentary elections, tells the names of deputies – the representatives of the political organizations. The common characteristics of the figures about the elections in 20 – 30 years of the XX century is very important too.